

AKŞEMSEDDİN'İN MEŞHUR ESERİ MAKÂMÂT'ÜL-EVLİYÂ'NIN İÇERİĞİ*

M. Ali YILDIZ**

Özet:

Bu makale, İstanbul'un fatihi Fatih Sultan Mehmet'in hocası Akşemseddin'in eseri *Makâmât'ül-Evliyâ'nın* içeriğiyle ilgilidir. Bu eser, Akşemseddin'in neredeyse bütün tasavvufî görüşlerini barındırmaktadır. Bu nedenle oldukça önemlidir. Bu makalede, Akşemseddin'in Makâmât'ül-Evliyâ'nın içinde bahsettiği on yedi makam incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Akşemseddin, Tasavvuf, Evliya, Makam.

The Contents Of Makâmât'ül Evliyâ, Akşemseddin's Prominent Work

Abstract:

This article is about the contents of Makâmât'ül Evliyâ, a prominent work of Akşemseddin, master of the conquerer of İstanbul, Fatih Sultan Mehmet. Makâmât'ül Evliyâ is a work that contains most of Akşemseddin's thoughts about Islamic mysticism (sufizm). And it is critical for this reason.

This article is an investigation about seventeen ranks (maqam) of Saints, that Akşemseddin mentions in Makâmât'ül Evliyâ.

Key Words: Akşemseddin, Sufizm, Saint, Rank.

Giriş:

Akşemseddin veya diğer ismiyle Ak Şeyh'in Şam'da h.792/m.1389–1390¹ doğduğu bilinmektedir. Evliya Çelebi (ö. 1095/1684), Akşemseddin'in doğumu ile ilgili şöyle bir ifade kullanmaktadır: "*Evvela sır kaynağı, olgunluk noktası, nasihatçi, hakikatleri söyleyen, şevk erbabının pîri, dünya ve din sultanı, kâf dağının kuşu, Akşemseddin Şam'da doğdu.*"² Bazı eserler Akşemseddin'in Osmancık doğumlu olduğunu iddia etmektedir.³

Taşköprülüzâde Ahmet Efendi (ö. 1561), eserinde Akşemseddin Muhammed bin Hamza olarak kaydetmektedir.⁴ Bazı kaynaklarda ise Akşemseddin'in adı Mehmet olarak zikredilmektedir.⁵ Enîsî, Akşemseddin'in yaptığı riyazetin

* Çalışmamızda merhum Ali İhsan Yurt Hoca'nın "Fatih'in Hocası Akşemseddin, Hayatı ve Eserleri" adlı eserinin Makâmât-ı Evliyâ bölümü ile Süleymâniye Kütüphanesi'nden cd'ye aktarmak suretiyle edindiğimiz Akşemseddin'in orijinal Osmanlıca el yazma "Makâmât'ül Evliyâ" adlı eseri esas alınmıştır.

** Dr., Milli Eğitim Bakanlığı. alimyildiz1@hotmail.com

¹ Enîsî, Emir Hüseyin, *Menakıb-ı Akşeyh*, Ankara, Tarihsiz, Milli kütüphane, İbni Sina Ktp. No:A. 217/14, Vrk. 2b. Cebecioğlu, Ethem, "Akşemseddin'de Bazı Tasavvufi Kavramlar", *A.Ü.İ.F. Dergisi*, Ankara, 2001, s.78.

² Çelebi, Evliya, *Tam Metin Seyahatname*, Haz. Mehmed Zillioğlu, Sadeleştiren; Mü'min Çevik, Üçdal Neşriyat, İstanbul, Tarihsiz, c. 1-2, s. 738.

³ Çankaya, Ahmet, *İstanbul'un Manevi Fatih Akşemseddin Hazretleri Tasavvuf ve İstanbul'un Fethi*, Akşemseddin Hazretleri Vakfı, Ankara, 2003, s. 5.

⁴ Taşköprülüzâde, Ahmet Efendi, *eş-Şakayık'u'n-Numaniyye*, Beyrut, Tarihsiz, s.138.

⁵ Lamii, Çelebi, *Nefahat'ül-Üns Tercümesi*, TTK. Ktb. No: Y/ 690, s.680.

fazlalığından yüzü ve sakalı beyazladığı için ve de zamanında beyaz elbise giyme alışkanlığı yaygın olduğu için kendisine "Akşemseddin" lakabının verildiğini söylemektedir.⁶ Bir başka rivayete ise Akşemseddin'in hocası Hacı Bayram Velî'nin (ö. 833/1430) Akşemseddin ile ilgili şöyle bir ifade kullandığı rivayet edilmektedir; "*Ak bir insan olan Zeyd'den, insan ırkının karanlıklarını söküp atmada güçlük çekmedin.*"⁷ Hacı Bayram Velî'ye atfedilen bu söz üzerine Akşemseddin'in arkadaşları tarafından kendisine bu ismin verildiği de ifade edilmektedir.

Akşemseddin'in babasının ismi Hamza'dır. Hamzatü's-Şamî ya da Şeyh Şerafüddin Hamza adıyla da anılmaktadır.⁸ Akşemseddin'in soyu birinci halife Hz. Ebu Bekir (r.a)'a dayanmaktadır.⁹ Bu husustaki kaynakların verdiği bilgiyi¹⁰ doğrulayan bir tarikat icazetnamesi de vardır.¹¹

Ünlü bir tabip ve meşhur bir şair olan Akşemseddin, Fatih Sultan Mehmet'in hocalığını yapmış, İstanbul'un fethinde büyük yararlılıklar göstermiştir. Akşemseddin, İstanbul'un fethinden sonra Göynük'e yerleşmiş ve ömrünün sonuna kadar halkı terbiye ve tedris işleri ile meşgul olmuştur. Akşemseddin'in vefat tarihi h.863/m.1459 senesinin Cemâziye'l-âhir ayının 5. günüdür.¹² Kabri de Göynük'te kendi yaptırdığı mescidin yanı başındadır.¹³

Akşemseddin kısa ömrüne on dokuz eser ve sayısız şiir sığdırmış üretken bir mutasavvıftır. Hemen hemen bütün eserlerinde ve şiirlerinde tasavvufî konulardan bahsetmiştir. Tasavvufî düşüncelerini en kapsamlı bir şekilde içinde barındıran Makâmât'ül-Evliyâ adlı eseri, onun tanınması ve anlaşılması açısından kritik öneme sahip bir çalışmadır. Şimdi biz makalemizin asıl konusu olan Akşemseddin'in bu eserinin içeriğine geçelim.

A) Makâmât'ül Evliyâ Adlı Esere Genel Bir Bakış

Enîsî'nin Menakıb'ında Akşemseddin'e ait eserler içinde zikrettiği Makâmât-ı Evliya adlı eserinin tam olarak Akşemseddin'e ait olup olmadığı ihtilafıdır. Fakat eser uslûp ve muhteva açısından incelendiğinde Akşemseddin'e ait olduğu anlaşılmaktadır.¹⁴

⁶ Enîsî, a.g.e, Süleymaniye Kütüphanesi, Esat efendi Kitaplığı, No: 4666, Vrk. 8b

⁷ Türkiye Gazetesi Rehber Ansiklopedisi, *Akşemseddin*, İstanbul, 1993, C.I, s.251.

⁸ Vassaf Hüseyin, *Sefîne-i Evliya*, Haz. Mehmet Akkuş- A. Yılmaz, Kitabevi Yay, İstanbul, 2006. s. 450.

⁹ Aynı eser, Vrk. 2a.

¹⁰ Hacı Hilmi, *Tuhfetü'l Mücahidin*,Nuruosmaniye Kütüphanesi, No:2293, Vrk. 499b. ; Hoca Saadettin Efendi, *Tâcü't-Tevarih*, Çev. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul, 1979,s.177.

¹¹ Kaçalın, Mustafa, *Akşemseddin'in Hayatı ve Eserleri*, M.Ü. İ.F. Yay. , İstanbul, 1994, s.17.

¹² Ayvansarâyî, *Vefâyât-ı Meşâiyih*, İstanbul Üniv. Merkez Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Ktp.,No: 2464, İstanbul, 1375, Vrk. 3a. ;Cebecioğlu, a.g.m, s. 86.; Mehmed Şâkir, *Terâcim-i Ahvâl-i Meşâhir-i İslâmiyye*, İstanbul Üniv. Merkez Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Ktp., No: 5040, İstanbul, 1310, s. 396.

¹³ Cebecioğlu, Akşemseddin'de Bazı Tasavvufî Kavramlar,A.Ü.İ.Fakültesi Dergisi, s.86.

¹⁴ Yakıt, İsmail, *Akşemseddin'in Eserlerinin İstanbul Kütüphanelerindeki Yazma Nüshaları Üzerine Bir İnceleme*, Akşemseddin Sempozyumu Bildirileri, Akşemseddin Sempozyumu Bildirileri, Akşemseddin Hazretleri Vakfı Yayınları, Ankara, 1989. s.44.

Akşemseddin'in bu eseri, onyedinci bölümden (bab) oluşmaktadır.

Birinci Bab: Alemde mürşid kimdir? Mürid kimdir? İrşad kimin hakkıdır. Onu bildirir.

İkinci Bab: Evliyâların derecelerini bildirir.

Üçüncü Bab: İkinci velayet makamını bildirir.

Dördüncü Bab: Fena makamını bildirir.

Beşinci Bab: Hikmet makamını bildirir.

Altıncı Bab: Adem Peygamberin makamını bildirir.

Yedinci bab: Cezbe ehlinin makamını bildirir.

Sekizinci bab: Tasarruf sahiplerinin makamını bildirir.

Dokuzuncu bab: Kümmel makamını bildirir.

Onuncu bab: Maşuk makamını bildirir.

Onbirinci bab: Süluk makamını bildirir.

Onikinci bab: Dört nebiye karşılık gelen dört unsuru bildirir.

Onüçüncü bab: Evliyaya Allah (c.c.)'ın verdiği tasarrufu bildirir.

Ondördüncü bab: Evliya'nın dünya ve ahiret nimetlerinden vazgeçtiğini bildirir.

Onbeşinci bab: Namaz makamını bildirir.

Onaltıncı bab: Marifet sahiplerinin makamını bildirir.

Onyedinci bab: Tevhid nedir? Onu bildirir. Şimdi, bu onyedinci babdan oluşan Makâmât'ül-Evliya adlı eserin her babını tek tek incelemeye geçelim.

B) Makâmât'ül Evliya'nın İçeriği:

Nafi Erdoğan, bu eseri; İstanbul, Nuruosmaniye kütüphanesi, 2229 numarada kayıtlı, otuz varakdan oluşan ve her sayfasında sekiz satır bulunan, 18 bablık bir kitap olarak tarif etmektedir.¹⁵ Makâmât'ül-Evliya'nın sözü geçen nüshaya göre metnini de 12 sahife halinde eserine eklemiştir. Marmara Üniv. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınlarından 1994'te çıkan Ali İhsan Yurd'un kitabına Mustafa S. Kaçalın'ın düzeltme ve eklemeleri ile yayına sunulan "Akşemseddin Hayatı ve Eserleri" adlı çalışmada da bu esere yer verilmiştir.

Eserine Besmele ve Peygambere salat ve selam ile başlayan Akşemseddin, uyku anında peygamberi gördüğünü, yanında birçok velînin olduğunu ve velîlerin ricasıyla kendisine bütün velîlerin makamının gösterildiğini, bu kitapta yazdıklarının hepsinin doğru olduğunu ifade etmektedir.¹⁶ Bu yönü ile Makâmât'ül-Evliya Muhyiddin İbnu'l-Arabî'nin Fusus'u, Mevlanâ'nın Mesnevî'si gibi ilham-ı Rabbanî bir temele dayanmaktadır.

¹⁵ Erdoğan, Nafi, *Akşemseddin*, A.Ü.İ.F. Mezuniyet Tezi, Ankara, 1963, s.15.

¹⁶ Bu konu ile ilgili Akşemseddin'in orijinal ifadeleri şunlardır: "Günlerden birgün oturup ilimle meşgul olmuşdum, nâgâh gözlerime uyku geldi, melûl oldum. Eyitdüm ki; -İlâhî... bu gaflet nedürkim; gözlerüm aldı, deyu yürürken gözümden yaş revân oldı, yatdum henüz uyur uyumaz iken Resul Hazretini gördüm, birkaç velîlerle gelür, eydürür kim; Ey Muhammed bin Hamza âşısın dur mâşuka vâsıl ol dir, (şol yaşkim gözlerinden revan oldu biz anı dergâh-ı ulûhiyete) arz eyledük, var imden geru sana berât-ı müsellemi virdük diyü buyurdi. Emma ol bile velîler hicapla dururlar aralarında bir uzun boylusu eydür; "Resuleallah! Muhammed bin Hamza'ya Evliyaullah gördüğü makamları gösterun" dir. Andan Resul Hazreti mübarek elini başım üzere kodı, gözümden hemanden hicablar ref'oldu. Bu kitap içindeki makamları nazaridüp, gördüm, hayran kaldum." Akşemseddin, *Makâmât'ül-Evliya*, Vrk. 175b-176 a.

1) Birinci Bab: Mürşid Kimdir, Mürid Kimdir?

Mürid ve mürşid kimdir, Akşemseddin'in orijinal ifadeleriyle bu kavramların tanımı nasıl yapılmıştır şimdi onu görelim;

Akşemseddin'e göre mürşid insan öyle bir makamdadır ki tasarruf sahibidir. Ayrıca, herşeyde kendini görmelidir. Mürid ise en üst makama erebilme potansiyeline sahip olan kişidir. Alemde mürşid ve mürid birdir.¹⁷ Akşemseddin, eserinin devamında, mürşid makamına ermeden irşad edenlerden de bahsetmektedir. Bu şekilde şeyhiz diyenlerin Allah (c.c.) katında suçlu olacaklarından bahsetmektedir.¹⁸ Cenab-ı Allah'ın bir kudsi hadisinde "Benim kubbem altında velîlerim vardır. Benden gayri kimse bilemez."¹⁹ diye buyurmaktadır. Durum böyleyken biz velîyiz, diyerek kendini velî olarak tanıtan insanlar çok fena insanlardır. Evliya sözlerini halka satan en düşük derecedeki insanlardır, demektedir.²⁰ Akşemseddin'e göre velî her ilme âlim, bütün âlemde (Allah (c.c.)'ın hazinesinde) gizli olan, Hak Teâlâ'nın esrarını bilen, Allah (c.c.)'dan başka kimseye ihtiyaç duymayan, zamanında insanlar tarafından bilinmeyen ve kendi velîliğini bu alem halkına bildirmeyen kişidir.²¹

2) İkinci Bab: Velayet Makamı Nedir?

Velîlik nedir ve velîlik makamı neleri gerektirir gibi konuları içeren bir bölümdür. Evliyâ katında velîliğin, eşyanın ilmini bilmek olduğunu ifade eden Akşemseddin, velîliğin insanın yapısını bilmek olduğunu da vurgulamaktadır. Ayrıca velînin kendi vücudunun varlığını ve her nefeste ne kudret olduğunu kavraması gerektiğini de ifade eden Akşemseddin, bu makama erişen kişi, velayet makamına erişen kişidir ifadelerini kullanmaktadır. Birinci velâyet olarak adlandırabileceğimiz bu makam, Akşemseddin'e göre ikinci velâyetten önce gelen, bir başka ifadeyle velîliğin başlangıç basamağı, diyebileceğimiz bir makamdır.²²

¹⁷Bu konu ile ilgili Akşemseddin'in orijinal ifadeleri şunlardır. "Ey Talib bilgil kim! ...Âlemde Mürşid kimdür? Ol kişidür kim; her şeyde kendü vucûdunu görmüş ola ve bir makama erişe kim; kendünden artuk âlemde hiçbir şeyin vücudu olmaya ve herşeyde tasarrufu ola, mürşid bu sıfatlı kişidür. Ve mürid dahî, şol kişidür kim; mecmu-ı berzahı kat'etmiş ola. Hiçbir makam olmaya kim anı görmemiş ola. Meğer şol makam kim; Makam-ı Kutbiyyet'dür. Heman ol kalmış ola. Mürid bu makamlı kişidür. Âlemde mürşid birdir, mürid dahi birdür." Akşemseddin, a.g.e, Vrk. 177a.

¹⁸ Akşemseddin, Makâmât'ül-Evliya, Vrk. 177b.

¹⁹ Hadis için bkz. Abdurrahman Camî, Nefehâtu'l-ins min Hadarâti'l-Kuds, Hazırlayan: Süleyman Uludağ- Mustafa Kara, İstanbul, 1995, s.452.

²⁰ Akşemseddin, Makâmât'ül-Evliya, Vrk. 177b.

²¹ "Evliya kimdür? Evliya şol kişilerdürkim bütün âleme mahfidür. Hakk Teâlâ'nın hazînedarlarıdır. Her ilme âlimdür, her kişiye kendü dilediğince bilinür, kısmetinde ne kadar tasarruf konulmuş ise; sarf ider. Bu âlem halkı bilmez kim tasarruf kimin elindedür. Onuniçün; evliya yaşadığı zamanda bilinmez. Kimse anun haline muttali olamaz. Velî olan kişinin kimseye ihtiyacı yoktur." Akşemseddin, Makâmât'ül-Evliya, Vrk. 178a.

²² Bu konu ile ilgili Akşemseddin'in orijinal ifadeleri şunlardır. "Makam-ı Velâyet evliya katında oldur ki; evliyaullah mecmuu eşyanın ilmüne âlim ola. Ve dahi Hakk – Sabhanehu Teâlâ Âdem oğlanların ne vecihle terkibîdür ve kankı eşyanun hassasundandır gelubkan olup Âdem olan evliyaullah ana dahi âlim olur, evliyanun muradı. İlm-i eşyayı bilmekten oldur kim; terkiib insanı bile. Emma evliya bunu bilmekle kâmil olmaz. Hakk'ın kemalinün nihayeti yokdur kim, tamam biline... Emma evliya şol makama yetişür kim; kendi vücud-ı müteayyinesini her şeyde, görür, bilür. Nitekim mir'âtda her beşer kendi vücudun gördüğü gibi âlemi ihya evliya katında budur. Ve dahi bu yigirmi dört saatda ve bu yigirmi dört bin nefesde ne kudret zâhir olur. Evliyaullah anı dahi bilür. Bu makama yetişecek velâyete kadem basar. İbtiday-ı velâyet evliya katında budur kim zikr olundu vesselam." Aynı eser, Vrk. 178b.

3) Üçüncü Bab: İkinci Velayet Nedir?

Bu bölümde Akşemseddin, ikinci velîlik makamını bildirir. Bu makamda kişi eşya ilmini geçer ömrü yeterse peygamberin ruhuna erişir. Kudret sahibi olur. Bu makam enbiya katında nübüvvet makamı iken, evliyalarda katında velîlik makamıdır demektir.²³ Eserinin devamında Akşemseddin, şunları söylemektedir. Peygamber buyurmuştur ki: 'Benim ümmetimin uleması beni İsrail'in Peygamberleri gibidir.'²⁴ Bu sözden amaç evliyalardır. Enbiyalar bu nuru izhar edebilirken, velîler izhar edemezler. Velîlik ve nübüvvet ikisi de bir nurdur. Bu nur kimin vücudundan ortaya çıkarsa onun adı ile anılır. Yani bu nur Velî vücudundan ortaya çıkarsa, Velayet denilir, Nebi vücudundan ortaya çıkarsa Nübüvvet denilir.²⁵ Akşemseddin, eserinin devamında, bu hadisdeki âlimler ifadesinden muradın evliyâ olduğunu söylemektedir. Bununla birlikte velîlik ve nübüvvetin ikisinin de bir nur olduğunu söyleyen Akşemseddin, enbiyalar bu nuru izhar edebilirken, velîler izhar edemezler, demektir.²⁶

Bu nuru açığa çıkarma konusunda ellerinde irade yetkisi bulunmayan meczupların durumuna istisna koyarak açıklayan Akşemseddin, ellerinde irade olmayan meczupların bu nuru ihtiyarsız olarak ortaya çıkardığını söylemektedir. Akşemseddin, bu meczupların tasarruf sahibi olduklarını, kutb-ı âlemi müşahade ettiklerini, kutb-ı âlemin de arş üzerindeki levh'i okuyarak Hakk'ın emirlerini bu meczuplara bildirdiklerini söylemektedir. Yine aynı eserinin devamında Akşemseddin, bu meczupların mâsivadan alakayı kesmiş kişiler olduğunu, halkın bunlara velî değil deli dediğini, fakat onların Hakk'ın hazinelerinin gizli olduğu kişiler olduğunu söylemektedir.²⁷

4) Dördüncü Bab: Fena Makamını Bildirir

Bu bab, fena makamını (Allah(c.c.))'in varlığında yok olmayı) bildiren bölümdür. Akşemseddin'e göre bu makamda olan velî bütün makamları aşmıştır. Bu makamda Resulün ruhunu görür, bu ruhtan Hakk'ın zatını görür, Peygamberin ruhu o ruha ayna olur, o aynaya bakar fena bulur ve insan-ı kamil olur. Bu makamda karar ve sukun yoktur ifadelerini kullandıktan sonra risalenin devamında, bu makamdaki kişinin mürşid-i kamil olacağını ve mürşid-i kâmil

²³Bu konu ile ilgili Akşemseddin'in orjinal ifadeleri şunlardır. "İkinci velâyet oldur kim; ilm-i eşyayı kat'edüp geçerse ki, meşrebi tekâza kıla, ruh-ı Muhammediye'ye erişe. Ol vakit, sahib-i kudret olur. Yâni; her tasarruf üzere kadir olur. Bu makam enbiya katında nübüvvet makamıdır. Ve emma evliyalarda katında velâyet makamı'dur." Akşemseddin, Makâmât'ül-Evliya, Vrk. 178b.

²⁴Sahavî, Ebu'l-Hayr Muhammed bin Abdirrahman, el-Fetâve'l-Hadisyye, Tahkik: Ali Rıza bin Abdillâh bin Ali Rıza, Beyrut, 1995, s. 272.

²⁵ Akşemseddin, a.g.e, Vrk. 179a.

²⁶ Aynı yer.

²⁷Bu konu ile ilgili Akşemseddin'in orjinal ifadeleri şunlardır. "Enbiyaya bu nurun izharı farz olmuştur. Evliyâ katında mümtenîdür. Meğer kim cezbe hali gâlip ola, ol vakit ihtiyarsuz izhar ider, bu sıfatlu meczuplar sahib-i tasarruf olurlar, kutb-ı âlemi müşahade ederler. Kutb-ı âlem dahi arş üzerinde Levhi'l-Mahfuz'a nazar eder, Hakk Teâlâ'dan herne kim emr olsa; Levh üzerinde nakş olur. Kutb-ı âlem onu okur, bilirkim; Hakk Teâlâ'dan ne emrolmuştur. Ol sahib-i tasarruflardur kim; kutb-ı âlemi müşahade ederler. Kutb-ı âlem onlara buyurur, herne kim âlemde olsa; gerekdür. Ol sahib-i tasarruflar ol işleri işleyü giderler" Akşemseddin, Makâmât'ül-Evliya, Vrk. 179a.

olan kişinin her asırda bir kişi olacağını ve o kişinin de kutb-ı âlem olduğunu söylemektedir.²⁸

5) Beşinci Bab: Hikmet Makamını Bildirir

Bu bölüm Hikmet makamının mahiyetini anlatan bölümdür. Akşemseddin'e göre, bu makam, her eşyanın terkiğini, mahiyetini ve ilmini bilmeyi gerektirir. Lokman Hekim bu bilgiye âlim olan bir zattı. Bu bilgiden ileri geçemedi. Lokman Hekim'in nebi mi, yoksa evliya mı olduğuna dair ihtilaf vardır. Onun hususiyeti iksir (diriltme) ilmidir, dedikten sonra eserinin devamında; Hak Teâlâ ölüyü nasıl diriltir. Diriyi ne şekilde öldürür, evliya bu makamda ona âlim olur. Evliya katında hikmet makamı budur, demektir. Ayrıca kabirlerin keşfi da bu makamda gerçekleştiği Akşemseddin tarafından ifade edilmektedir.²⁹

6) Altıncı Bab: Âdem Peygamber Makamını Bildirir

Bu bab Âdem Peygamber'in makamının ne olduğunu bildiren bir babdır. Akşemseddin'e göre bu makam, makam-ı topraktır; yani toprak makamıdır. Âdem (s) toprağın (arzin) hepsinin bir arada olduğu yerden yaratıldı. Kur'an-ı Kerim'de de ifade edildiği gibi bütün isimler Âdem'e bildirildi.³⁰ Eşyanın hakikati ise Muhammed (s)'in ruhudur. Muhammed (s)'in ruhundan Âdem'in sureti meydana geldi. Bundan maksat Resul Hazretinin mübarek vücudunu meydana getirmek bu âlemi ruh ile aydınlatmak idi, dedikten sonra Hakk Teâlâ'nın tüm âlemi yaratmasındaki gayenin Resul Hazretlerinin mübarek vücudunu mi'rac kılmak ve âlemi nurlandırmak olduğunu ifade etmektedir. Nitekim "*Sen olmasaydın, âlemleri yaratmazdım.*"³¹ Kudsî hadisi de bu gerçeği doğrulamaktadır. Bu makamda Akşemseddin, orijinal bir anlatımla eşyanın hakikatini ortaya koymaya çalışmıştır. Bunu yaparken de zincirleme bir anlatım izlemiştir. Bu zincirleme anlatımı yaparken mealen kullandığı şu ifadeler önemlidir; "Bütün eşyanın hakikati Âdem'de; Âdem'in hakikati Ruh-ı Muhammediyye'de; Ruh-ı Muhammediyye'nin hakikati ise Hakk Teâlâ'dır." Bu anlatım tarzı, Akşemseddin'in genel bakış açısının tam bir özeti şeklindedir.

²⁸Bu konu ile ilgili Akşemseddin'in orijinal ifadeleri şunlardır. "*Makam-ı fena oldurkim; velî olan kişi, cümle berzahı katetmiş ola. Ol makamda velî, Resul Hazretinin mübarek ruhuna nazar ider, ruhtan zata müşahede ve nazar eder. Resul Hazretinin ruhu Hakk Teâlâ'nın zatına âyine düşmüştür. Ruh-ı Muhammedi'den zata nazar eder, fenâ bulur. Ol deryay-ı tahkikde mahvolur. Kendi özünden geçer fena bulur. Ol vakit insan-ı kamil olur. Ömrü oldukça seyr eder. Evvelî ve âhiri yokdur. Bu ol makamdur kim; yetmiş bin yıllık tecelli, bir nefesde evliyanın vücudundan sâdir olur. Ol makamda karar ve sukun yoktur. Velî bu makamda mürşid-i kâmil olur. bu makam her asırda bir kişinündür, o kişi kutb-ı âlemdür. Bu makamdan beru nekadar velî varırsa, süluk içindedür. Sâlike had caiz değildir. Makam-ı Fenâ budurkim; zikrolondu vesselam.*" Akşemseddin, *Makâmât'ül-Evliya*, Vrk. 181a.

²⁹ Bu konu ile ilgili Akşemseddin'in orijinal ifadeleri şunlardır. "*Makam-ı hikmet hukema makamudur. Ve hikmet-i ulüm-i eşyadan ibaretdür. Kamilânı kadim geldiler, ilm-i eşyaya meşgul oldılar. Her şeyin terkiyatın düzdiler. Her biri bir dürlü ilim zuhura getürdiler. Nitekim Lokman, hikmeti zuhura getürdi. Baki Hükema dahi geldiler, andan istihrac eylediler. Lokman Hekim, heman ilmi eşyaya âlim idi. Andan ilerü bir makama dahi kadem basmadı. Anınçün kim meşrebi heman ol kadar idi. Andan ilerü meşrebi tekaaza etse; geçse, nübüvete kadem basar idi. Ve dahi Lokman Hekimün nübüvvetinde ihtilaf vardır. Bazıları katında nebidür; Cebrail nazil oldığıyçün bazıları katında değüldür, Nübüvvet gelmedigiyçün.*" Akşemseddin, *Makâmât'ül-Evliya*, Vrk. 180b.

³⁰Bakara, 2/31.

³¹Aclunî, İsmail bin Muhammed, *Keşfu'l-Hafa*, Beyrut, 1352, c.II, s. 164.

Hemen hemen tüm makamlarda Akşemseddin, meseleleri son noktada Hak Teâlâ'ya bağlayarak âlemde bir bütünlüğün olduğunu vurgulamaya çalışmıştır.³²

7) Yedinci Bab: Cezbe Ehlinin Makamlarını Bildirir

Bu bölüm ehl-i cezbe'nin kimler olduğunu anlatan bölümdür. Bu makam için Akşemseddin eserinde şunları ifade etmektedir; Bu makamla ilgili Akşemseddin; 'ehl-i cezbe makamında olan kimseler öyle kimselerdir ki makam-ı fenaya mürşidsiz varırlar. Bu makamda olanlar Levh-i Mahfuz'u okurlar. Olmuş yada olacak şeylerden işaretlerle haber verirler. Bu makamda olan insanları sıradan kimseler akılla anlayamazlar. Herşeyin bilgisine sahip olmuşlardır. Her nefeste olan cümle eşyayı bilirler. Öyle bir deryaya dalmışlardır ki; ucu bucağı yoktur, sonsuzdur. Âlem yok olsa umurlarında değildir. Bu derya içinde gark olmuşlardır. Bu makamdaki meczupların irşadı riyazetle veya mücahede ile değildir. Muhtemelen irşadlarını nazar ile yaparlar.' dedikten sonra, eserinin devamında 'bu makamdaki evliyaların istekli olan müridleri, nazar ile kendi makamlarına eriştirebildiklerini, diğer müridlere ise inançları miktarınca himmet ettiklerini bu gibi müridlere de "mürid-i süverî" denildiğini' ifade etmektedir.³³

8) Sekizinci Bab: Tasarruf Sahiplerinin Makamını Bildirir

Bu bölüm tasarruf sahiplerinin makamını ve tasarruf sahiplerinin kimler olduğunu bildirir. Akşemseddin eserinde bu makamla ilgili şunları ifade etmektedir; 'Tasarruf sahipleri iki kısımdır. Birinci kısım tasarruf sahipleri zahiri olanlardır. İkinci kısım tasarruf sahipleri ise hakiki (batini) olanlardır. Zahiri tasarruf sahipleri zahirde tasarruf eden padişahlardır. Batinî (hakiki) tasarruf sahipleri ise yedi velîdir ki bu kişiler batında tasarruf ederler. Bu tasarruf sahiplerinin adı "Yediler" dir. Yedi iklime ve yedi yıldıza hükmederler. Âleme en üst makamdan bakarlar. Hakk'ın emrini yerine getirirler. Hakk'ın emrini yerine getirirken Kutb-ı Âlem'in emri dahilinde iş görürler. Levh üzerine nakş olan ilmi Kutb-ı Âlem levh üzerinden görür, okur ve daha sonra bu yedi sahib-i tasarrufa bildirir. Kutb-ı Âlem'den aldıkları bu emri, yedi tasarruf sahibinden emir alan hangisi ise hemen o saat yerine getirir. Bu yedi tasarruf sahibi, âlemi nizam üzerinde tutarlar. Hak Teâlâ'nın emri dışında küllî ve cüz'î ilimlerden hiçbirisi ile

³²Bu konu ile ilgili Akşemseddin'in orjinal ifadeleri şunlardır "Âdem Peygamberin (a.s.) mazharı arazî idüğün yirün hulâsa-î küllisi cem olduğu yirden yaradıldı. Mecmu-ı eşyanun güzidesi oldığıyçün Hakk Sübhanehu ve Teâlâ, Kelâm-ı Kadimi içinde buyurmuştur kim; «Âdeme esma-i külliye bildirdüm.» diyü buyurdi. Çünkim; ismi bildi gümansuz, müsemmanın ilmüne âlim oldı. Zirâ kim; isim haali değildir, müsemmadan. Ve hiçbir şey yokdur kim; ismi evliyaya malûm ve hiç isim yoktur kim; Âdem onun hakikatın bilmeye. Belki asla nazar idicek, mecmu-ı eşyanın hakikatı, Âdem'dür, ve Adem'ün hakikatı Ruh-ı Muhammediyye'dür. Ve Ruh-ı Muhammediyye'nün hakikatı Hakk'dur." Akşemseddin, a.g.e, Vrk. 181a-181b.

³³Bu konu ile ilgili Akşemseddin'in orjinal ifadeleri şunlardır. "Ehl-i câzibe onlardur kim, makam-ı fenaya mürşidsiz varırlar. Hakk'dan bir nesne feyz olur kim; ol demde hicabsuz bulunur, zat'a müşahid olurlar. Dahi tavr-ı ak'l'a gelmezler. Ol makamda hayran olurlar, Levhu-l' Mahfuz'a nazar iderler. Levh üzerindeki hattı okurlar, remizle sözler söylerler; ol söyledikleri olmuşdur, yahud olacakdur. Ol makamla meczupların remzini, tavr-ı akılda olan kimseler anlayamazlar kim, ne dirler. Zira kim ol makam, bir makamdır meczub her nefesde cümle eşyanın ilmüne âlim olur kim; evvelî ve âhiri bilinmez. Kendüden gayri kişi haz almaz. Zira kim; bir nihayetsiz deryaya gark olmuşdur kim; kenarı bulunmaz ve ka'rina(dibine) erişilmez. Eğer âlem fenaya varsa dahi, âna safa gelür. Tâ ömrü oldığınca; ol makamda kalur. Bu sıfatlu meczupların irşadı riyazetle ve mücahedeyle degildir. Belki irşadları nazarladur." Akşemseddin, Makâmât'ül-Evliya, Vrk. 181a- 181b.

meşgul olmazlar. Bir çöpü diğer bir çöpün üstüne koymazlar.’ dedikten sonra, risalenin devamında Akşemseddin, ‘bu makamdaki evliyaların bazen fenaya vararak oradan Allah (c.c.)’ın Zât’ına nazar ettiklerini daha sonra ise tasarrufları dahilindeki işlerinin başına hemen döndüklerini’ ifade etmektedir.³⁴ Daha önceki makamlarda da bahsedilen emir-komuta zinciri burada da ifade edilmektedir. En tepesinde Hakk Teâlâ’nın bulunduğu bu emir komuta silsilesi içinde sahib-i tasarrufların yeri sabittir. Bu tasarruf sahipleri zaman zaman Resul Hazretleri’nin mübarek ruhlarından Hakk Teâlâ’nın Zât’ına nazar ederek³⁵ fena makamına varsalar da emir-komuta zincirindeki yerleri değişmez. Vardıkları fena makamından dönerek hemen işlerinin başına koyulurlar.

9) Dokuzuncu Bab: Kümmel Makamını Bildirir

Akşemseddin’e göre, kümmel makamında olanlar daima Hz. Muhammed (s)’in mübarek ruh-ı şerifine nazar ederler. Zat’ın âyinesi olan o ruhtan Zat’ı müşahede ederler. Gece gündüz hiçbir an Hakk Teâlâ’dan uzak olmaz. Hak cemâlini temaşa eder. Bunlara ehl-i didar derler ki, Resul Hazretlerinin o makamı velileridir, diyen Akşemseddin, ayrıca bu konuda mealen şunları da ifade etmektedir; gerçi bu veliler sâir halk gibi dururlar fakat onlar o kadar gizli kullardır ki, onları Hak’tan gayri kimse bilmez. Onların ilmüne kimse âlim olamaz. Hiçbir kişi onların veliliğini bilmez. Halk içinde gizli yürürler. Ehlullah onlara "efrad" derler. Eşyanın sıfatı onlara perde olmaz. Yedi kat yerde ve yedi kat gökte onlardan gizli nesne yoktur. İsterlerse göz açıp kapayınca kadar doğrudan batıya geçerler.³⁶

10) Onuncu Bab: Mâşuk Makamını Bildirir

Akşemseddin’e göre bu makam Hz. Muhammed (s)’in değerli ruhlarının makamıdır. Onsekizbin âlem o nurun aşkına yaratılmıştır. Hakk Teâlâ’nın ‘Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım.’³⁷ dediği ve cümle enbiya ve evliyanın

³⁴Bu konu ile ilgili Akşemseddin’in orjinal ifadeleri şunlardır. “Sahib-i tasarruflar dahi iki kısım üzerinedür. Evvel, sahib-i tasarrufi zâhiridir. İkinci, sahib-i tasarruf-ı hakikîdir. Emma sahib-i tasarrif-ı zâhiri; zahirde tasarruf iden padişahlardur, tasarruf iderler. Ve sahib-i tasarruf-ı bâtinî yedi velîdür kim; bâtında tasarrif iderler. Anlara «Yediler» dirler; Yedi iklim, hükmederler ve yedi Kevakib dahi bu yedi velînin hükmündedürler. Hergün gelüb, hizmetinde yüz sürür ve mülâzemet iderler. Ol velîler, bu yedi kevakibe hükmederler. Her nice ilim sâdir olursa ki; Levh üzerinde nakşolur. Kutb-ı Âlem nazar ider, görür, bu yedi sahib-i tasarrufa bildürür. Ol gün, ol saat Hakk’dan herne kim emroldiyse, ol sahib-i tasarruflar bu yedi kevâkibe hükmederler. Hakkun emrini yerine getirürler. Âlemi nizam üzerine dutarlar. Hiç Tanrı emrinden gayri, cüziyyeden, külliyyeden bir ilimle meşgul olmazlar. Bir çöpü, bir çöp üzerine komazlar. Daimen Kutb-ı Âleme nazar iderler. Kutb-ı Âlem Resul Hazretunun mübarek ruhuna nazar iderler. Ol ruh’dan Zat’a nazar ider. Zîra kim Resul Hazretinin ruhu, Zât’a âyine düşmüşdür. Andan gayri nesneden müşahede olunmaz. Her ilim ki; Levh üzerinde nakş olur, Resûl Hazretinin mübarek ruhundan feyz olur, gelür âlemde sürülür ve dahi bu sahib-i tasarruf olan velîler, gâh-ü gâh makam-ı fenâ’ya varurlar, anda Resul Hazretunun ruhundan zata nazar iderler, derhal yine gelürler, tasarruflarına yetişürler vesselam.” Akşemseddin, *Makâmât’ül-Evliya*, Vrk. 182b.

³⁵Resul Hazretlerinin ruhundan Hakk Teâlâ’ya nazar etmek, Resul Hazretlerinin ruhunun Hakk Teâlâ’nın ruhuna ayna olması şekliyle gerçekleşmektedir.

³⁶Bu konu ile ilgili Akşemseddin’in orjinal ifadeleri şunlardır. “Makam-ı Kümmeli, ol makam durkim; ol makamda olan velîler daimun Resul hazretunun (Aleyhisselâm) mübarek ruhuna nazar iderler. Ol ruhdankim; Zatun âyinesidir, Zat-ı müşâhede iderler. Leylen ve neharen hiçbir lâhza didârdan hâli olmazlarlar. Ehl-i Didâr dediği; Resul Hazretinin ol makamı velîlerdür. Eğerçi bunlar dahi sûreta sair halk bigi dururlar. Velîykin anlara Hakk’un ancılayın gizli kullardur kim gine Hakk’dan gayri kimesne anların ilmüne âlim olamaz. Ve hiç bir kişi anlarun velîliğin bilmez. Anlara (sıradan) halk dirler. Sıfat-ı Eşya anlara hicab olmaz yedi katyirde ve yedi kat gökte anlardan gizli nesne yok içinde pinhan yürürler, anlara Ehlüllah-î Efrâd dirler. Dilerse, Şark’a varur, dilerse Garb’a varur. Göz yumub açmadın ferû-mande kalmışlara feyat ırerler.” Akşemseddin, *Makâmât’ül-Evliya*, Vrk. 182b.

³⁷Acluni, *Keşfü’l-Hafa*, s.164

nurundan vücûda geldiği Hz. Muhammed (s)'i bütün enbiyalar görmek istediğini ve Allah (c.c) tarafından Mi'raç gecesinde bu isteğin yerine getirildiğini söyleyen Akşemseddin, bu makamın (makam-ı maşukun) Resulun ruhundan başkası olmadığını söylemektedir.³⁸

11) On birinci Bab: Süluk Makamını Bildirir.

Bu bölümde evliya katında süluk dördür diyen Akşemseddin, bunları sırasıyla şöyle açıklamaktadır. Birinci süluk şudur ki; sâlik kendi vücudundaki ilme âlim olur.

İkinci süluk şudur ki; Sâlik bütün eşyanın ilmine âlim olur.

Üçüncü süluk şudur ki; Sâlik ilmi eflaki (kozmetik güçleri) bilir. Yedi yıldızın ilmini bilir. Birçok sâlik burada hayran olup kalır. Bu makam İdris peygamberin makamıdır. Nice velîler bu makamda kalmıştır. Bu makamı geçseydiler kudret sahibi olurlardı.

Dördüncü süluk şudur ki; sâlik Eflak ilmini tamamlayarak, Arşa yükselir. Arşın azametinden ve heybetinden kendi vücudunu, zâhirini bilemez olur. Yerde midir? Gökte midir? bilemez. Evliya katında makam-ı hayret bu makamdır. Nefsi ne mahiyettedir ve hakikati nedir o makamda sâlik bunların bilgisine ulaşır. O makamda pek çok kimse hayasından dolayı vücud elbisesinden çıkar, şehid olur. Şüheda makamına ulaşır.³⁹

12) On ikinci Bab: Dört Nebiye Karşılık Gelen Dört Unsur Makamını Bildirir

Bu bölüm, dört peygamberin dört unsur üzere yaratıldığını anlatmaktadır. Akşemseddin eserinde mealen bu bölüm için şunları ifade etmektedir. Adem peygamberin aslî maddesi toprak idi. Nuh peygamberinki su idi. Musa peygamberinki ateş idi. İsa peygamberinki hava idi. Bu tasarruf sahiplerinin vücudunda hangi unsur fazla ise onun devrinde ona münasib haller meydana geldi. Nuh peygamberin aslî maddesinde su fazla olduğu için âlem onun zamanında tufana boğuldu. Musa peygamberin aslî maddesinde ise ateş fazla idi. Bu yüzden Musa peygamber çok gazaplı idi. Kızdığı zaman her sözü söylerdi. Peygamber olmadan önce Mısır'da bir insanın ölümüne sebep olmuştu. İsa

³⁸Bu konu ile ilgili Akşemseddin'in orjinal ifadeleri şunlardır; "Makam-ı Maşuk Resul Hazretinin ruhu makamıdır. Zirakim; bu Onsekizbin âlemi Hakk teâlâ ol Nur'un ışıkına vücuda getirmüşdürki; Ruh-ı Muhammediyye'den ibaretdür. Ve dahi Hakk teâlâ buyurmuşdurkim: 'Eğer sen olmayaydun ya!.. Muhammed, elbette yaratmazdum felekleri (' dir. Ma'lum oldu ki; Ruh-ı Muhammediyye'nin ışıkına yaratılmışdur bu Onsekizbin âlem ve Ruh-ı Muhammediyye Hakk teâlâ'nın zat-ı pâkine mâşuk düşmüşdür. Ve mecmu-ı enbiya Ruh-ı Muhammediyye'nün nurından vücuda gelmişdür. Ve yine ervâh-ı enbiyâ; arzuladı kim; Ruh-ı Muhammediyye'yi göreler, Hakk Teâlâ Mi'rac gecesi müyesser kıldı, gördüler. Muradları hâsıl oldu ve maksudlarına erdiler. Makâm-ı mâşuk Ruh-ı Muhammediyye'nin makamundan gayru makam değüldür. Kutb-ı âlemden başkasına bu makama kadem basmak mümkün değüldür. " Akşemseddin, a.g.e, Vrk. 182b.

³⁹Bu bölüm ile ilgili Akşemseddin'in orjinal ifadeleri şunlardır; "Makam-ı süluku bildürür. Evliya katında süluk dördür. Evvel süluk budur kim; her salik kendi vücudunda ki, ilme âlim olur. Kendi vücudunda ne kadar ilim varısa okur, bilir. İkinci süluk oldur kim havass-ı eşyanın ilmine âlim olur. Ve her şeyin havass-ı nedür ve tabiatı nedür ve ne derde devadur bilir. Üçüncü süluk; oldur kim; Salik ilm-i Eflâke âlim olur. Bu yedi kevakib nice seyredür ve fiili nedür ve eseri nedür, ne zuhura gelür anlarun ilmine âlim olur. Dördüncü süluk; budur kim sâlik ilm-i eflâki tamam idicek; arşa nazarider. Bir zaman hayran olur, Arşun azametinden ve heybetinden valeh ü denk olur. Kendi vücudu zâhirini bilmezikim; yirdemidür, göktemidür. Evliya katında makam-ı hayret bu makamdur." Akşemseddin, Makâmât'ül-Evliya, Vrk. 184b- 185a.

peygamberin aslî maddesinde hava fazla idi. Hakk Teâlâ O'nu havaya aldı. Fakat Hz. Peygamber'de ise bu dört unsur tam ölçülü idi. Hiçbir nebinin dört sevgili yoldaşı yok idi. O dört sevgili ayrı ayrı dört unsurdan ve Muhammed (s)'in ruhundan yaratıldı. O dört sevgili ona arkadaş oldular.⁴⁰

13) On üçüncü Bab: Evliyaya Allah (c.c.)'in Verdiği Tasarrufu Bildirir

Bu bölüm, müşahede makamını (Allah (c.c.)'in evliyaya verdiği tasarrufu) bildirir. Akşemseddin bu bölümde mealen şunları ifade etmektedir. Bu makama yetişen kişi Ruh-ı Muhammediyye'ye nazar eder. Oradan herşeyi müşahede eder, görür, okur, öğrenir. Ruh-ı Muhammediyye'nin vasıtasıyla Levh üzerindeki tüm ilimlere nazar eder; fakat bu bilgileri her vakit, her yerde söylemez, icab ettiği zaman söyler. Bazen de cezbe makamında iken bu sözleri söyler, cezbeyle söylenen bu söz Şer'-i Muhammediyye'ye münasib olsa da olmasa da haktır. Nübüvvet devri bitmiştir. Artık devir velayet devridir. Evliyaullah kudret sahibidir. Asıl kudret, Hak Teala'nın kudretidir. Fakat evliyaullah Hak Teala'nın kudretine mazhar olmuştur. Ve bu kudret, evliyadan zuhura gelir.⁴¹

Akşemseddin onüçüncü babda bunları söyledikten sonra ifadelerini şu şiiriyle desteklemektedir.

Kudreti var evliyanun kudreti.

Taşa dil verür dilerse kudreti.

Mu'cizatı Musa'nın âhir â'yan.

Ejderha kıldı asâyi bîgüman.

Kurdet-i Hakk'dur eğerçi bîgüman.

Musa dilinden olurdu ol heman.

Musa'ya Hakk'dan verilmişti rıza.

Kim ne dilerse olaydı ol asâ.

⁴⁰Bu konuda Akşemseddin'in orijinal ifadeleri şöyledir. "Ol makamı bildüririm Dört Anasıra Dörd Nebiy mazhar düşdi kimlerdür? Birisi; Âdem peygamberdür. Birisi; Nuh Peygamberdür. Birisi; Musa Peygamberdür. Birisi; İsa Peygamberdür. Bu dörd peygamber, her birisi bir unsura mazhar düşdüğüne hikmet buyıdı kim Âdem peygamberun kalıbı ibtidâsı hâkden(topraktan) yaradıldı, ruhu sonradan nefh oldu. Emmâ Nuh ma'ye mazhar düşdü. Ve Musâ nar'a mazhar düşdü. Ve İsâ hevaya mazhar düşdü. Emma Hazreti Resül aleyhis'selâm; dörd anasıra dahi mazhar düşdü. Zirâ kim; Resul Hazretinin cisminde dörd anâsır dahi i'tidâlde idi. Anunçünkim; bu onsekizbin âlem Resul hazretinin mübarek vücudundan vücuda geldi. Bu mecmû âlemun aslı oldu. Ve anâsır-ı erbaa dahi ol vücud'dan vücuda geldi. Anâsır fer'i oldu. Ruh-ı Muhammediyye asl oldu. Asilla ferî, çünkim; bir yere geldi, i'tidâl buldu. Emma Nuh Peygamberde maiyyet galib idi. Anınçünkim âlemi tufan'a verdi. Zirâ kim; sahib-i tasarrufun vücudundan kangı anâsır kim; galib olsa; ol sahib-i tasarruf zamanında, ana mensub nesnelere zuhura gelir. Ol zaman kim; sahib-i tasarruf Nuh Peygamber idi, vücudunda maiyyet galib idi. Anınçünkim âlemi tufan'a virüp. Eğer anasır-ı erbaanın dördüne bile mazhar düşmiyeydi. Âlemi tufan'a virüb kendüyi âhiretde suale müstahak itmez idi. Emma Musâ; nar'a mazhar idi. Anınçün kim gayet de gadabluyıdı. Her söz kim diline gelse; söyleridi. Nübüvvet gelmezden önürgidi, Mısır'da adam helak idüb dururdu, meşhurdur. Emma İsâ Peygamber mazhar-ı heva idi. Zira kim; Hakteâlâ kendü azametiyle anun hakkında Ruhullah dedi. Heva'dan ibaretdür. Yâni; nefes dimekdür. Ruhun vechi çokdur. Beyan kılınsa olmaz. Ve hem Felekler hisabinca nâm-ı İsâ'da hevaiyyet galibdür. Yâni; heva harf-i ziyâdedür, dimekdür. Ve dahi hevâsı galib oldığıyçün feleğ'e urucitdi. Zirâ kim; her nesne merkezine maildür. Anun dahi merkezi, âlem-i ulya'da oldığıyçün eflâke meylitdi, ve-s'selâm." Akşemseddin, Makâmât'ül-Evliya, Vrk. 187a- 187b.

⁴¹Akşemseddin bu makamla ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır; "Ol makamı bildüririm; ol Makamda Hakk Sübhanehu ve teâlâ, Evliya ullah'a verdigü kudretleri beyân ider. Evliya ol Makama «Müşahede» derler. Ol makama yetişecek Ruh-ı Muhammediyyeden zat'a nazar iderler. Her ilim-kim; Levh üzerinde Zatullah feyz olmuşdur, görür, okur hatt-ı sevab okur gibi. Amma şöyle olacaktur deyu izhar itmez. Meğer şol vakitki; tecellî-i zat gâlib ola; ol vakit ihtiyarsuz söyler. Ol halde olan söz, Hak dergâhında ma'zurdur. Zira kim; ihtiyarsuz söyledi. Ol makamda câzibeyden söylenen söz, hakdur. Gerek Şer'-i Muhammediyyeye münasib olsun gerekse, olmasun. Ol demde evliya masûmdur. Masûmdan hüd ma'zurdur." Akşemseddin, Makâmât'ül-Evliya, Vrk. 188a.

*Evliyayı sanmakim ol serseri.
Her sözü söyler dilinde serseri.
Gördüğü ilmdür levh üzre yakiyn.
Söylediği onun ey Sultan-ı diyn.
Gördüğün söylenene Hakk'dan günah.
Olmaya kim Evliyadur bî günah.
Evliya'dur Hakk'ı herşeyde gören.
Evliyâdan irdi hem Hakk'a eren.
Bilmek gerekdür kim şimdiki demde
Kudret evliyanundur.⁴²*

14) On dördüncü Bab: Evliyanın Dünya ve Ahiret Nimetlerinden Vazgeçtiği Makamı Bildirir

Akşemseddin'e göre bu makam öyle bir makamdır ki bu makamda Evliyaullah cennet arzusundan geçer. Öyle ki bu makamda evliyaullah Hz. Muhammed (s)'in ruhuna nazar ederek oradan herşeyi görür. Bu makamda kişi daima vücudunu fâni kılar. Artık cennet istemez, bütün cenneti kendisine verseler kabul etmez. Kendi bu deryanın içinde kaybolmuştur diyen Akşemseddin, bu makamdaki velîlerin akılla işi yoktur, bu kişiler halk arasında deli olarak bilinir, demektedir.⁴³

15) On beşinci Bab: Namaz Makamını Bildirir

Bu bölümde Akşemseddin namaz makamı ile ilgili bilgi vermektedir. Bu bölümde Akşemseddin namaz kılan iki grup insandan bahsetmektedir. Birinci grup içine girenler Allah (c.c.)'in sıfatlarından hareketle namazda tekbir getirir ve namaza durur. Bu grup içindeki namaz kılan kimselerin namazı zâhiri namazdır. Fakat ikinci grup namaz kılan evliyalardan bizzat Allah (c.c.)'in zâtını esas alarak namaz kılarlar. Evliya öyle bir namaz kılar ki, «Allahu Ekber» dese karşısında Hz. Peygamberin ruhunu görür. Ve o mübarek ruhun karşısında durur. Evliyaullah bu şuurla namaza durduğunda onun için artık yerde ve gökte hiçbirşey kalmaz. Zira o, Hz. Peygamber'e nazar edip namaz kılar. O'nun namazı hakiki namazdır. Hasların kıldığı namaz evliyaların kıldığı bu namazdır.⁴⁴

⁴²Akşemseddin, *Makâmât'ül-Evliya*, Vrk. 188b- 189a.

⁴³Bu bölümde Akşemseddin'in orjinal ifadeleri şunlardır. *Ol makamı bildirürkim ol makamda Evliyaullah cennet arzusundan geçer. Kaçan kim evliyaullah Resul Hazreti'nün mübarek ruhundan Zat'a müşahid olur; daimun ol makam da vücûdunu fâni kılar. Ol demde eğer sekiz uçmağı arzeyleseler cehennem gibi görine. Zirâ kim; ol fâni bulan vücûdda Hakk'un Zât'ı ilmünden zevk hasil olurkim; Cennet arzuların övindir daimun didâr bekler, ömrü oldukça tavr-ı Âkıl'da yürümez. Âlem halkı ana «delü» veyahud masru' dirler. Emma ol fariğdür, âlemim varından. Eçerçi mecmu-ı şeyde tasarrufu vardır. Emma suret-i beşerisinde divâne şekl yürür kimseyle musahib olmaz, Kutb-ı Âlem'dür. Onsekizbin âleme câridür, andan ilerü beşerin makamı yokdur; vesselâm" Akşemseddin, *Makâmât'ül-Evliya*, Vrk. 188b- 189a.*

⁴⁴Bu makamlarla ilgili Akşemseddin'in orjinal ifadeleri şunlardır; *"Makam-ı Salâtı bildirürkim; ne makamdur. Evliya namazı nice kılar, vaktâ kim evliyaullah 'Allahü Ekber' dise; Hazreti Resulun ruhunu görür, ruh-ı mübâreke karşu durur, yerde ve Gök'de Hakk'dan gayri nesne kalmaz. Ol kim sîfata nazaridüb namaz kılar, anun namazı; namaz-ı zâhirî'dür. Ol kim Zat'a nazar idüb namaz kılar; anun namazı, namaz-ı hakikidür. Haslar namazıdır. Fikirsiz namaz, oldur. Ol makamda kılar, gayri vakitte kılınmaz, Evliyâ'nun namazı, işbu vecihledürkim, zikrolundu vesselam."* Akşemseddin, *Makâmât'ül-Evliya*, Vrk. 188b- 189 a.

16) On altıncı Bab: Marifet Sahiplerinin Makamını Bildirir

Bu bölümde marifet sahiplerinin makamı ve marifet sahiplerinin kimler olduğundan bahsedilmektedir. Bu bab da Akşemseddin mealen şunları ifade etmektedir. "Marifet iki çeşittir; Birisi ilme-l' yakîn ehlinin marifetidir. Diğeri ise ayne-l' yakîn ehlinin marifetidir. İlme-l' yakiyn ehlinin marifeti zahiri ilimdir. Bu kişilerin sohbetleri sıradandır. Söyledikleri sözlerin hakikatini bilmezler. Hemen Allah (c.c.) kitabında böyle buyurmuştur, Hazreti Resul şöyle buyurmuştur veya büyük evliyalar şu şekilde buyurmuştur, derler; fakat işin aslını, hakikatını göremezler. Ayne-l' yakiyn ehli ise o kimselerdir ki Hak Tealanın kelamının hakikatini, Hz. Muhammed (s)'in kelamının hakikatini ve büyük evliyaların hakikatini ayne-l' yakîn olarak levh-i mahfuzda görürler, okurlar. Bu okumalardan elde ettikleri bilgileri ise kapasiteleri ölçüsünde talep eden kişilere aktarırlar. Zira her kişinin aklı aynı derecede suluk edemez. Nitekim Resul Hazretleri bu hususla ilgili şöyle buyurur. «Avamm-ı Nas'a akılları miktarınca söyleyin.» Ayne-l' Yakiyn ehli, Marifetullah'ı her kişiye söylemezler. Bu marifet sahibi olan evliyalar tertip üzere olan velîlerdir. Daha sonra tertip üzere olan velîleri açıklayan Akşemseddin, bu velîleri şu şekilde tarif etmeye devam etmiştir. Tertip üzerine olan velîlerin ilki üçlerdir. Üçler: Üçlerden birisi; Kutb-ı âlemdir. (En üst olan) diğeri ikisi ise halifelerdir. Bu iki halifeden birisi ise mürid-i makbûl olandır ki; Kutb-ı âlemden sonra kutb olur ve tahta geçer. kutb-ı âlem onsekizbin âleme hükmeder. Tertip üzere olan velîlerin bir diğeri ise yedilerdir. Yediler: Yediler, Kutb-ı âlemin yedinde olan ve âlemde tasarruf eden velîlerdir. Yedilerden birisi kutb'a halife olur. Tertip üzere olan velîlerin bir diğeri ise kırklardır. Kırklar: Kırklar da tasarruf sahibi velîlerdir. Yedilerden birisi görevini tamamlasa kırklardan bir velî o velînin yerine geçer. Tertip üzere olan velîlerin bir diğeri ise üçyüzlerdir. Üçyüzler: Bir vakit gelip de kırklardan birisi görevini tamamlarsa üçyüzlerden bir velî, o velînin yerine geçer. Tertip üzere olan velîlerden bir diğeri de Binlerdir. Binler: Üçyüzlerden bir velî vakti gelip te görevini tamamladığında; Binlerden bir velî, o velînin yerine geçer. Binlerden bir velî de vakti gelip görevini tamamladığında, Bu sefer bu alem halkının bir kabiliyetlisi o velînin yerine geçirilir. Tertib-i evliya budur.⁴⁵

⁴⁵Bu makamla ilgili Akşemseddin'in orijinal ifadeleri şöyledir; "Ma'rifet dahi iki nevî üzerinedür Birisi; İlme-l'Yakîn ehlinündür. Emma ilme-l' Yakîn ehlinün mâ'rifetü ilmi zâhirdür, Birisi; Ayne-l'Yakîn ehlinündür. Ayne-l'Yakîn ehli; anlardurkim, Hakk Teâlâ'nun kelâmının hakiykatını ve Hazret-i Muhammed'ün (s) kelâmının hakiykatını ve Kelâm-ı Meşayihun hakikatını Ayne-l'Yakîn Levhe-l'Mahfuz'da görürler, okurlar. Emma geldük, tertib üzerine olan veliler kimlerdür zikredelüm. Evvel; Üçlerdür. Ol üçlerün birisi; kutb-ı âlemdür. İkisi; halifelerdür. Ol halifenün birisi; Mürid-i makbûldürkim; kutb-ı âlemden sonra kutb olur. Tahta geçer. Bu onsekizbin âleme hükmeder. Birisi; Yedilerdür kim; Kutb-ı Âlemin taht-ı yedinde olurlar, âlemde tasarruf ederler. Vaktakim; Kutb-ı Âlem çâr anâsır libasın bıraksa; ol halifelerin birüsü kutb olur. Ve yedilerün birisi ol kutb'a halife olur. Birisi dahi ol tertib üzerine olan velilerün kırklardır. Anlar dahi; sahib-i tasarruflardur. Vaktakim; yedilerün birisi, anâsır libasın bıraksa; kırkların birisi, ol velînin yerine geçer. Birisi; dahi Üçyüzlerdür. Vakta kim; Kırkların birisi anâsır libasın bıraksa; Üçyüzlerün birisi; ol velînin yerine geçer. Birisi; dahi Binlerdür. Vaktakim; Üçyüzlerün birisi dahi anâsır libasın bıraksa; Binlerün birisi, ol velînin yerine geçer. Vaktakim; Binlerün birisi anâsır libâsın bıraksa; bu âlem halkının bir kabiliyetlisün ol velînin yerine geçirürler. Tertib-i Evliya; budur kim, zikrolundu vesselâm." Akşemseddin, Makâmât'ül-Evliya, Vrk. 190a- 190b- 191a.

17) On yedinci Bab: Tevhid Makamını Bildirir.

Akşemseddin bu makamda tevhidi iki kısma ayırmaktadır. Birisi âmm'dir, diğeri hasdır, diyen Akşemseddin; bu iki tevhid çeşidini şu şekilde açıklamaktadır: "Tevhid-i Âmm da sâlik 'Lâ ilahe illallah' yani Allah (c.c.)'dan başka ilah yoktur, der. Yani sıradan ve ilimle olan tevhid şeklidir. Bunun gibi ilimle olan tevhid'e; tevhid-i âmm denir. Tevhid-i hâs da ise sâlik herşeyin hakikatini ayne-l' yakıyn ile gördükten sonra, terakki eder. Kelime-i Tevhid'in hakikatini ayne-l yakîn görür ve Allah (c.c.)'dan başka bir ilah olmadığını hakıyla idrak eder. O vakit eşyadan gayrısının varlığı Hakteala'nın varlığında yok olur. Yalnızca Hakteâlâ'nın vücûdu var kalır. Zaten Hakteâlâ'nın vücûdunun dışında hiçbir varlık (vucud) yoktur. Nitekim Resul Hazretleri buyurmuştur ki; "Tevhid Allah (c.c.)'dan gayri hiçbir şey görmemektir." Bu sebeptendir ki hakikatte Allah (c.c.)'dan başka hiçbir şey yoktur. İşte sâlik Tevhid-i Hass'a kadem bastığında (yükseldiğinde) bu hadis'in hakikatını ayne-l' yakıyn olarak anlayacak ve Hak Teala'dan başka hakikatte kimsenin varlığının olmadığını bilecektir. Âlemde gerçekte yalnız Hak Teala vardır. İşte o vakit sâlik âlim olur."⁴⁶

Sonuç:

Akşemseddin'in Makâmât'ül-Evliyâ adlı eserinin içeriği ile ilgili yapmış olduğumuz bu bilgilendirmelerden sonra ulaşılmış olduğumuz sonuçlar:

- 1) Akşemseddin'in bu eseri evliyaların makamlarını konu edinmektedir ve bu makamları on yedi başlık (bab) altında ele almıştır.
- 2) Akşemseddin, eserinde bahsettiği evliya makamlarını bizzat rüyasında Hz. Muhammed (s)'den dinleyerek öğrendiğini, O'ndan aldığı bilgiler neticesinde bu eserini meydana getirdiğini ifade etmektedir.
- 3) Akşemseddin, varlığın hakikatinin akıl ve duyular ile kavranamayacağını ifade etmiş, varlığın özünün aşk yolu ve kalp gözü ile keşfedilebileceğini savunmuştur.
- 4) Akşemseddin'e göre ilim; ilme'l yakıyn, ayne'l yakıyn ve hakka'l yakıyn olmak üzere üç kategoriye ayrılmaktadır. İlme'l yakıyn derecesinde bulunan felsefe ve zahiri ilimlerin hakikatin özüne vâkıf olmasının mümkün olmadığını savunan Akşemseddin, kişiye hakikatin özünün ayne'l yakıyn mertebesinde aralanacağı, hakka'l yakıyn derecesinde ise tamamen ayân olacağı görüşünü savunmuştur.

⁴⁶Bu makamla ilgili Akşemseddin'in orijinal ifadeleri şu şekildedir; "Tevhid nedir, anı bildirür. Tevhid dahi iki kısımdur. Birisi âmm'dır, birisi hâs'dır. Emma tevhid-i âmm oldurkim; Sâlik Lâ ilâhe ill-Allah der. Yani Tanrı'dan gayri Tanrı yokdur. Birisi; dahi Tevhid-i Haas'dur. Tevhid-i Hass oldurkim; Sâlik her şeyin hakikatını ayne-l' yakîn gördükten sonra, terakkiyle bir makama yetişürkim; Kelime-i Tevhidün hakikatını ayne-l' yakîn görür ve Tanrı'dan gayri yok idüğün tahkikiyle bilür. Ol vakit gayr-i eşyanun vücudu Hakk Teâlânun (celle celâlühü) vücûdunda mahv olur. Hemân Hakk Teâlânun vücudu kalur. Zira kim; hakiykatda Hakk Teâlânun vücudundan gayri vücud yokdur." Akşemseddin, Makâmât'ül-Evliya, Vrk. 190a-190b-191a.

5) Akşemseddin ayne'l yakıyn ve hakka'l yakıyn mertebelerine varabilmek için kalbi mâsivadan, nefsi kötü alışkanlıklardan uzaklaştırmak gerektiğini savunmuştur.

6) Akşemseddin, gerçek evliyanın tasarruf sahibi olması gerektiğini ve ayrıca halka bu yönünü göstermemesi gerektiğini ifade etmiştir.

7) Akşemseddin, mürşid-i kâmil olan kişinin her asırda bir kişi olacağını ve o kişinin de kutb-ı âlem olduğunu söylemektedir.

8) Akşemseddin, felsefenin (hikmet) Lokman (s) ile başladığını ve hikmet makamına erişen evliyanın keşf-ü kubûr (kabirlerin keşfi) özelliğini kazandığını ifade etmiştir.

9) Akşemseddin, velayet ehlinin de zâhiri tasarruf sahipleri gibi emir komuta zinciri içinde hareket ettiklerini ifade etmiş, bu çerçevede bu zincirin en tepesinde Allah (c.c.) olmak üzere sırasıyla Hz. Resul, üçler içinde yer alan kutb-u âlem, üçler, yediler, kırklar, üçyüzler ve binler şeklinde bir tertibat olduğunu dillendirmiştir.

10) Akşemseddin tevhidi, sıradan ve hakiki tevhid olarak ikiye ayırmıştır. Ona göre sıradan tevhid herkesin dille söylediği kelime-i tevhitir. Hakiki olan tevhit ise, Allah (c.c.) dışında hakikî hiçbir varlık görmemek anlamına gelmektedir.

11) Akşemseddin anasır-ı erbaa (dört ana unsur) diye bildiğimiz toprak, su, ateş ve havayı sırası ile dört peygamberin yaratılışı ile irtibatlandırmaktadır. Ona göre, Adem peygamber doğrudan topraktan yaratıldığı için yaratılış maddesi toprağa dayanmaktadır. Akşemseddin, Nuh peygamberin yaratılışında su maddesinin çok olmasından dolayı yaşadığı dönemde tufan hadisesinin meydana geldiğine, Musa peygamberin yaratılışında ateş maddesi yoğun olduğundan kendisinin çok sinirli olduğuna, İsa peygamberin ise yaratılışında hava maddesi fazla olduğundan Allah (c.c.) tarafından göğe yükseltildiğine vurgu yapmıştır. Akşemseddin, son peygamber Hz. Muhammed (s) ise bu dört maddenin dördünden de eşit derecede bünyesinde barındırdığını ifade etmiştir.

12) Akşemseddin, seyr-ü sulûku dört aşamalı bir süreç olarak tanımlamıştır. Birinci aşamada sâlik kendi vücudunun ilmine vâkif olur. İkinci aşamada tüm eşyanın ilmine vâkif olur. Üçüncü aşamada tüm kozmik bilgilere vâkif olur. Dördüncü ve son aşamada işe arşa yükselir, kendi vücudunu bile unutur ve Allah (c.c.)'da yok olur.

- 13) Akşemseddin'e göre bütün eşyanın hakikati Âdem peygamberde gizlidir, Âdem peygamberin hakikati Ruh-ı Muhammediyye'de saklıdır. Ruh-ı Muhammediyye'nin hakikati ise Hakk Teâlâ'nın bizzat kendisidir.
- 14) Akşemseddin, fena makamındaki kişinin mürşid-i kamil olacağını ve mürşid-i kâmil olan kişinin her asırda bir kişi olacağını ve o kişinin de kutb-ı âlem olduğunu söylemiştir.
- 15) Akşemseddin'e göre evliya namazı esnasında karşısında Hz. Peygamberin ruhunu görür. Ve o mübarek ruhun karşısında durur. Evliyaullah bu şuurla namaza durduğunda onun için artık yerde ve gökte hiçbirşey kalmaz.
- 16) Akşemseddin, halk tarafında meczup olarak bilinen birçok kişinin evliyaullah olduğunu ve bu makamdaki evliyaullahın cennet arzusundan geçtiğini ifade etmiş, bu makamdaki evliyaullahın Resul Hazretleri'nin ruhuna nazar ederek oradan herşeyi gördüğünü ve bu evliyaların akılla işinin olmadığını savunmuştur.
- 17) Akşemseddin, mâşuk makamının Hz. Muhammed (s)'in ruhundan ibaret olduğunu ve her evliyanın bu makama ulaşmak için gayret sarfettiğini ifade etmiştir.
- 18) Son olarak, Akşemseddin'in, varlıkta birlik düşüncesini benimsemiş ve sıkı bir vahdet-i vücud savunucusu evliya olduğu söylenebilir.

Kaynakça:

- Abdurrahman Camî, *Nefehâtu'l-ins min Hadarâti'l-Kuds*, Hazırlayan: Süleyman Uludağ- Mustafa Kara, İstanbul, 1995.
- Aclunî, İsmail bin Muhammed, *Keşfu'l-Hafa*, Beyrut, 1352.
- Akşemseddin, *Makâmât-ı Evliya*, Süleymaniye Kütüphanesi, Reşit Efendi Kitaplığı, No: 345.
- Attar, Ferideddin, *Tezkiretü'l Evliya*, Haz. Süleyman Uludağ, Erdem Yayınları, İstanbul, 1984.
- Ayvansarâyî, *Vefâyât-ı Meşâyih*, İstanbul Üniv. Merkez Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Ktp. No: 2464.
- Cebecioğlu, Ethem, " Akşemseddinde Bazı Tasavvufi Kavramlar", *A.Ü.İ.F. Dergisi*, Ankara, 2001.
- Çankaya, Ahmet, *İstanbul'un Manevi Fatih Akşemseddin Hazretleri Tasavvuf ve İstanbul'un Fethi*, Akşemseddin Hazretleri Vakfı, Ankara, 2003.
- Çelebi, Evliya, *Tam Metin Seyahatname*, Haz. Mehmed Zillioğlu, Sadeleştiren; Mü'min Çevik, Üçdal Neşriyat, İstanbul, Tarihsiz.
- Çelik, Metin, *Her Yönüyle Akşemseddin Hazretleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2011.

- Enîsî, *Menakıb-ı Akşemseddin*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esat efendi Kitaplığı, No: 4666.
- Enîsî, Emir Hüseyin, *Menakıb-ı Akşeyh*, , Milli kütüphane, İbni Sina Ktp. No: A. 217/14, Ankara, Tarihsiz.
- Erdoğan, Nafi, *Akşemseddin*, A.Ü.İ.F. Mezuniyet Tezi, Ankara, 1963.
- Hacı Hilmi, *Tuhfetü'l Mücahidin*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, No:2293.
- Hoca Saadettin Efendi, *Tâcü't-Tevarih*, Çev. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul, 1979.
- Kaçalın, Mustafa, *Akşemseddin'in Hayatı ve Eserleri*, M.Ü. İ.F. Yay. , İstanbul, 1994.
- Lamii, Çelebi, *Nefahatü'l-Üns Tercümesi*, TTK. Ktb. No: Y/ 690.
- Mehmed Şâkir, *Terâcim-i Ahvâl-î Meşâhir-î İslâmiyye*, İstanbul Üniv. Merkez Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Ktp., No: 5040, İstanbul, 1310.
- Sahavî, Ebu'l-Hayr Muhammed bin Abdirrahman, *el-Fetâve'l-Hadisîyye*, Tahkik: Ali Rıza bin Abdillâh bin Ali Rıza, Beyrut, 1995. Taşköprülüzade, *eş-Şakayiku'n-Numaniyye*, Beyrut, Tarihsiz.
- Türkiye Gazetesi Rehber Ansiklopedisi, *Akşemseddin*, İstanbul, 1993.
- Uzun, Mustafa," Akşemseddin'in Hayatı, Eserleri Hakkında Bazı Meseleler", *Akşemseddin Sempozyumu Bildirileri*, Akşemseddin Haz. Vakfı Yay. Ankara,1995.
- Vassaf Hüseyin, *Sefine-i Evliya*, Haz. Mehmet Akkuş- A. Yılmaz, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2006.
- Yakıt, İsmail, "Akşemseddin'in Eserleri'nin İstanbul Kütüphanelerindeki Yazma Nüshaları Üzerine Bir İnceleme", Akşemseddin Sempozyumu Bildirileri, Akşemseddin Hazretleri Vakfı Yayınları, Ankara, 1989.
- Yiğit, İsmail, " Ömer b. Abdülaziz" DİA, İstanbul, 2007.
- Yurd, Ali İhsan, *Fatih'in Hocası Akşemseddin Hayatı ve Eserleri*, Fatih Yayınevi, İstanbul, 1972.